

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 25. marca 1857.

Nekoliko od kmetijske botánike.

Botánika (rastlinoznanstvo) uči zeliša poznati, ter ima z raznimi predmeti opraviti. Nam je zadosti, se le s tistimi dobro soznaiti, kateri se z rastjo vežejo.

Rast je tista čudna moč nature, po kateri cima, ki se v zernu znajde, oživši, po malem in sčasoma svojemu plemenu primerjeno visokost doseže in obrodi.

Kar se sploh z rašo v terdni zavezi znajde, je vredba ali natora rastlin, to je: red in primera vseh delov, kakor tudi vplemenitev, z eno besedo vse, karkoli se s pomočjo nature oživi in sad donese.

Kmetovavci razdeljujejo rastline v eno- in večletne. Perve se imenujejo zeliša, in so tiste, ktere se v lés ne uterdijo, take so: pšenica, pésa in več takih. Nekatere živijo tudi dve leti, to je, donesó sad še le v drugem letu, in se imenujejo dveletne. Večletne so tiste, ktere več let živijo. Nekatere izmed teh se posušé, kadar so sad dale, pa oživijo spet po koreninah, kakor špargelj in več drugih. Te se razdelé v drevesa in germe. Drevesa imajo le eno deblo, ki se razširja v mladike in veje. Take so oljka, murva, češnja in več drugih.

Zunajni deli rastline so: sad, mladike, veje, perje, listki, sternje, stebila, kože, ostrine, ternje, cvetje, sadje in korenine.

Notrajni deli so: steržen, lés in lubad. V vseh teh se znajdejo cevke, v katerih sok teče. Lubad je zunajna koža, ki vso znotrajšino rastline pokrije, kakor: beljak, ki uleseni, in ličje, v katerem moč življenja obstoji. Lika je tisti del, ki se mnogoverstno upodobi, in razteguje, ki popke nareja, in deblo kviško poganja. Iz like zraste beljak, berstje, veje in perje. Ako se rastlina rani, ji hitro lika rano pokrije in sceli. Brez ličja je tudi pri cepljenji ves trud prazno delo, zato je paziti treba, da se lika cepičeva prileže liki divjakovi.

Sok je v rastlini tekoča in se razširjajoča mezga, brez ktere vsaka rastlina konec vzame. Sok je dvojne sorte: enemu se pravi meza (limfa), in cevke, v katerih teče, se limfatične imenujejo; drugi pa se prav za prav sok imenuje, ki po perji v rastlino pride, kakor se tudi cevke, v katerih teka, sočnate kličejo. Po razločku rastlin je tudi ta sok, in potem tudi slaj zeliš in sadú različen; ta različnost pa pride od gorkote, ki podnevi sok v vednem teku obderzuje, in močno dihanje in puhtenje nareja, po katerem se rastlina kislica, v zrak oddavši ga, znebi, vodenec pa obderži, iz kterege se olje, alkohol in druge zgorljive reči narejajo, kar se ne more zgoditi drugači kot podnevi pri primerjeni svitlobi; pomanjkanje svitlobe in ponočni hlad imata ravno nasprotni nasledek; sok upade in teče proti koreninam, pa vendar perje ne omedlí. Vzrok tega je v tem iskati, da perje ponoči z vogelcom zedinjeno mokroto na-se vleče in serka, in zavolj tega je tudi perje ponoči bolj čversto, kakor podnevi. Vsi obstojni deli se najdejo tudi v najmanjših cveticah, toda v pristojni primeri.

Rastline se kot živali po dveh spolih zorejajo; spolovila imajo v cvetji. Se razdelijo tedaj po razločku spolov v rastline možkega in ženskega spola; med njimi

se najdejo tudi takošne, ki imajo cvetje obojega spola, in te imenujejo polutanke, to je, pol mož pol žena. Da se kal oplodi, je treba, da mastne in oljate drobčke, ki se v mošnjičkih znajdejo, podcvetek popolnoma poserka.

Nekatere rastline imajo možko in žensko cvetje na enem steblu, in te se enohišne imenujejo. Druge, dvéhišne imenovane, imajo možko in žensko cvetje na posebnih steblih. Pri drugih se dobí cvetje možkega, ženskega in obojega spola na enem steblu skupej, in te se mnogospolne imenujejo. Ostale pa, ktere nimajo drugega kot cvetje obojega spola, so polutanke.

Če ni kmetovavec s temi rečmi prav natanko soznajen, ne bo nikoli vedil, kako z vsakim plemenom rastlin ravnati, — kako jalove drevesa oploditi, drevesa obsekavati in cepiti; še tolikanj manj bo bolne ozdraviti umel. Ni zadosti, le obstojne dela ali lastnosti rastlin poznati; umni kmetovavec mora tudi vediti, kakošna reja da je za rast vsakemu drevesu najbolj tečna in koristna, in v tem obstoji umnost doveršenega in izverstnega poljodelca.

Razločna plemenitev je tisto opravilo, po katerem se rastline, ki možko in žensko cvetje posebej zrede, plodijo, ako bi rastline različnega spola ena od druge tako deleč stale, da bi se same od sebe oploditi ne mogle. To delo je pri nekterih smokvah ali figah neogiblivo potrebno.

Rastline so mnogoverstnim boleznim podveržene. Nekatere napadajo brez razločka vsako rastlino, in se občinske imenujejo. Druge škodovajo le enemu ali drugemu posameznemu plemenu, in te se zovejo posebne bolezni. Pa vse izvirajo iz enakih vzrokov, kakor živalske. Najhujše so tiste, ktere v zraku svoj začetek imajo. Teh jih boš najbolje obvaroval, če poskerbiš, da se rastline krepko in čversto obnašajo, obdelaje jih po vseh kmetijskih vodilih, kakor so jih umni kmetovavci upeljali, in jih je skušnja, najmodrejša učiteljica, poterdila. Bolezni imajo tolikanj večjo moč, kolikor šibkejša je napadena rastlina. To se vidi vsaki dan pri živali, in ravno taka se tudi rastlinam godí.

Ali ni to čudno?

Večkrat smo v „Novicah“ že nagovarjali, naj bi se nabirale sadne peške, in kmetijska družba je ponudila že tudi lepo plačilo za bokal jabelčnih in hruševih pešk. In vendar jih ni skor nič dobila!

Sedaj ji piše ta in uni, naj mu pošlje sadnih pešk, — ali kako bo poslala, ker sama nič nima in jih tudi nikjer dobiti ne more. Na Dunaji ali v kakem drugem velikem mestu so že seménarji, ki prodajajo tudi sadne peške, — ali se pa moremo zanesti, da bomo za dragi dnar pešk sirovega (frišnega), popolnoma zrelega, zdravega in ne suhega, sparjenega, piškavega sadja dobili?

Od več strani slišimo, da se napravljajo drevesnice, ali se pa skerbí tudi za nabéro dobrih pešk? Kdor si želi drevesnico (vertno šolo) napraviti in nima divjakov za njo, naj ob pravem času že skerbí za peške, da se mu nazadnje ne bo taka godila, da bo imel prostor za drevesnico, semenarja pa nič.

Iz tega samega, da se težko dobí pri nas dosti in dobrih sadnih pešk pa tudi košic, se očitno vidi, kako zane-

marjena je bila nekdaš sadjoreja v naših krajih. Od roda do roda je šla ta nečimernost, da na nabiranje pešk nekdaš noben kmetiški gospodar, noben grajšak, noben učitelj po kmetih ni mislil — in zato je dan današnji tako težko, to nabiranje povsod vpeljati. Ko bi se bil kdo nekdaš tem pečal, bi ga bili morebiti še zasmehovali, kakor so se norca delali iz prebivavcov Krajnskega mesta, da so dajali po svojih otrocih po cestah in ulicah gnoj pobirati, namesto da bi jih bili hvalili za pridne posnemovavce prvih kmetiških gospodarjev — Belgijanov. Dan današnji se nobeden več ne smeja ljudem, ki gnoj pobirajo po potih, — prav bi pa bilo, da bi tudi ob času zrelega sadja prav pogostoma nahajali mladino pa tudi stare babice in dedce nabirajoče sadne peske.

Ker vémo, da žlahnejši ko je sad, slabeje in manj jedrate so njegove peske, tedaj manj pripravne za setev in rast, — in je tedaj dosti boljše peske iz pustega (toda zrelega) kakor iz žlahnega sadja sejati, se lahko dosti pešk in košic nabere. —

Prisilile so nas k temu spisu obile naročila, ki jih je kmetijska družba te dni od več strani dobila, pa jim vstreči ne more, ker sama nič nima.

Naj bi ne bile te verstice glas upijočega v pušavi za letošnje leto! Naj bi vsak po svoji poti naganjal ljudi, mlade in stare, da bi nabirali peske, ker mili Bog tudi pešk ni zato vstvaril, da bi jih le z nogami teptali. Z vsako poteptano dobro peško nam gré sadno drevesce v zgubo, ktero — pozneje cepljeno — bi nam donašalo dosti sadja.

Saj to naj pomislimo!

Še nekaj zastran našega slovnika.

V 22. listu „Novic“ sem željo izgovoril, naj bi se v slovenski del našega slovnika jemale imena gor, rek, dolin, oseb itd. Tukaj hočem nekoliko takojšnjih imen razložiti, da se vsak prepriča: koliki zaklad v njih tiči.

1. Prm, Prem, Prim, Primsko po Krajnskem, Koroškem in Štirskem zlo navadne poznamljevanja za ukne (špičaste) gore in bregove. Korenika je sansk. par, — odtod parvâ in parmâ, „mons“. Korenika par pomenjuje: moleti, „hervorragend“. Po odpadlem končnem â dobivamo v slovensčini: parm, po metatezi pram, po oslabljenem glasniku prm, prem, prim, in iz teh priložno obliko: prmsk, premsk, primsk.

2. Tragasa, Tragesa, Tragisa, ime rečice na Štirskem in Koroškem ponemčenih v Tragöss, Tragesen itd; že v listinah od leta 980 najdemo: „St. Rupprecht an der Tragessen“, — blizu Velkoveca. Korenika je tragaju, trogaju še v ruskem jeziku znana beseda v pomenu: gibam se, bežim, gotiški: thragjan, „currere“. Tragisa je že za Rimljanov znana bila, kakor pričuje rimski napis: „Divo Neptuno aquarum potenti ob inductum e TRAGISA flumen muris ejus accolae votum posuerunt libentissime merito“ (Duellius, in Excerpt. Genealog. str. 310.) Zavoljo sufiksa sa primeri: klobasa itd.

3. Grintovec, ime visoke gore, na verhu plešaste, litevski: grynas, „calvus“, primeri slov.: grintav, grintava glava.

4. Sôtle, ime rečice na Štirskem z vijugastim tokom, sansk.: çunth, „claudicare, hinken, krum gehen“. Sôtja = Soča, „der in Krümmungen fließende Strom“. Sôtsko, kraj v vijugastem dolu, menda: Santicum, ime rimske postaje, polatinčena oblika za Santsko, novejša: Sôtsko.

5. Skarbina, ime pustega kraja blizu Konjic, primeri gotiški: kara, Sorge, staro visokonemški: charag, novonemški: karg, izvorno: „vastus, desertus“, wüste, ôde, sansk.: kara, „moeror“, slov. karmine, „Trauer-mahlzeit“, sansk.: karuna, „quaerebundus, flebilis“, hindostanski: kurhna, „lamentari“, primeri: Skarbantina,

ime v napisih rimskih mest, ktero se dandanašnji veli: Oedenburg!!! Glasnik s je preskočil, kakor v gerškem *μυροός* in *σπυροός*.

6. Grapače, grepeče, ime vesi med pečinami; retiški: crap, tudi grip, Fels, slovenski: grapa in gropa, Fels, talijanski: greppo, Fels, g = k, zato Krapina, ime mesta med pečinami; primeri rimsko-slov. postajo Graviacae = Gravača, ker v = p, = Grapača, sansk.: gravâ, „Stein, Fels“.

7. Kober, kebel, na Kobanskem, imena bregov in bregovatih krajev na Štirskem, cimriški: cefin, basbretonski: kefen, kevn, Rücken, Bergrücken, bavarsko in koroško nemško: kofel, švedski: kuf, Rücken, Bergrücken.

8. Kragelj, ime gore na Pohorji, Kragelj, Krageljnik, ime kmeta na bregu stanuvajočega, primeri gotiški: haruc, anglosaks.: hearg, staronord.: hörg, „saxetum“.

9. Klek, ime gore pečovnate v hervatskem Primorju, primeri: irsko: cloch, galsko: clach, Stein.

10. Kelvšek, Helvšek, ime brega in kmeta na pečovji stanuvajočega na Pohorji, primeri gotiško: halus, Fels, staronord.: hallz, lapis silex, cimriški: cellt, kornski: kellester, silex, latinski: calcus, diminutiv. calcullus = lapillus, kterege so v urno metali; finiški: kaljo, laponski: kallo, rupes; primeri: Helvetia = Koroško, Felsenland.

11. Paneče, ves v mužnatem kraju blizu Laškega (Tüffer), serbski: panica, cisterna, panica, Sumpfvogel, gotiški: fani, Sumpf, staronordiški: fenn, Sumpf, sansk.: panka, Sumpf, primeri: Pančova, mesto zares v mužnatem kraju stoječe.

Iz teh drobtin vidite dragi domorodci, koliko zakladov našega jezika tiči v topiških imenih. Živi jezik jih ne pozna več, in Keltomani večidel strežejo po teh besedah terdeči, da so to keltiške besede, akoravno so obče blago arjanskih (indogermanski) jezikov.

Zato še enkrat: Ne zanemarjamo lastnih in osebnih imen!

Davorin Terstenjak.

Véliki zbor zgodovinskega društva v Ljubljani.

Letošnji véliki zbor krajnskega zgodovinskega društva je bil 5. dan t. m. Snidilo se je z odborniki vred 29 družtvenikov. Njih eksc. gosp. deželni poglavar so bili po posebnih opravkih zadržani, pa so po gosp. vodju naročili, naj zboru pové, da jim je prav žal, da ne morejo priti.

Gosp. baron Kodeli, družtveni vodja, je začel zbor z naznanilom važnijših dogodb preteklega leta, iz kterege se je zvedilo, da se je število družtvenikov od 284 narastlo na 296; bukvarnica družbina se je pomnožila za 120 zvezkov in šteje sedaj 3900 zvezkov, starinskih pisem je na novo pridobila 18, penezov 74; — z 64 učenimi družbami za menuje krajnsko družtvo svoje spise in stise; — vesel dokaz blagovoljnosti vis. ministerstva je to, da je dovolilo družtvu poštnine prosto dopisovanje.

Po končanim tem začetnim govoru je gosp. profesor in odbornik Janez Poklukar razložil dohodke in stroške preteklega leta in njih prevdarek za tekoče leto. Dohodki so v vsem skupej znesli 1203 fl. 45 kr., med kterimi je 717 fl. 30 kr. letnih doneskov, ki so jih odrajtali družtveniki. Stroškov je imelo družtvo 540 fl. 47 kr., in sicer za tiskarske reči 243 fl. 30 kr., za plačilo slovstvenih spisov 30 fl., na dolg dr. Klunovega arkiva 100 fl., 180 fl. pa za plačo družt. uradnika. Če se bo prav varčno gospodarilo, bi utegnili konec leta kakih 260 fl. ostati, pa odbiti se bo moglo spet neiztirjanih 150 fl. na letnih doneskih.

Po tem je družtveni tajnik gosp. dr. E. Kosta razložil delavnost zgodovinskega društva v preteklem letu in je v tem govoru posebno omenil enajstero mesečnih zborov in njih pomenke in pa obsežek družtvenega časopisa.